TEMA: CIVILT FÖRSVAR OCH BEREDSKAP

BYGGER GRANNGEMENSKAP OCKSÅ CIVIL BEREDSKAP?

Denna artikel undersöker granngemenskapens betydelse för civil beredskap, med utgångspunkt i tidigare krisforskning och en riksrepresentativ undersökning från 2024. Resultaten visar att intresset för att lära känna grannar i beredskapssyfte är tudelat och att boendeform och geografisk kontext påverkar möjligheten att vända sig till grannar vid kris. Artikeln bidrar med ett perspektiv på grannars roll under beredskapsfasen, snarare än under den akuta krisfasen, vilket är det vanligaste perspektivet i tidigare forskning. Artikeln avslutas med tre förslag på framtida forskningsområden.

VERONICA STRANDH

Det råder ett grundläggande antagande om att hela det svenska samhället ska involveras i arbetet med att stärka den civila beredskapen, det vill säga samhällets samlade förmåga att stå emot och hantera kriser, katastrofer och ytterst krig. Detta aktualiserar centrala frågor rörande ansvarsfördelning samt hur samverkan kan utvecklas mellan den mångfacetterade grupp av aktörer som krävs för att bygga ett motståndskraftigt samhälle. I dagsläget förs intensiva diskussioner mellan politiker, beslutsfattare, forskare och praktiker om hur beredskapen kan stärkas på olika nivåer i samhället, hos exempelvis kommuner, länsstyrelser, regioner och statliga myndigheter. Under det senaste decenniet har även betydande diskursiva förändringar ägt rum, där myndigheter och politiska företrädare i allt högre grad uttrycker tydliga förväntningar på att enskilda medborgare själva ska ta ansvar för sin egen beredskap vid samhällskriser. Myndigheten för civilt försvar uppmanar exempelvis allmänheten att skaffa en hemberedskap för minst en vecka.[1] En ytterligare komponent i det komplexa samspelet mellan resurser, roller och förväntningar är grannar och granngemenskaper, samt deras potential att utgöra en resurs vid exempelvis översvämningar, skogsbränder eller ett väpnat angrepp. Även i detta sam-

manhang uppmanas medborgarna till konkret handling: ”Lär känna dina grannar och öka din beredskap”.[2] Det finns således ett antagande om att starka granngemenskaper är positiva och kanske till och med nödvändiga för att stärka den civila beredskapen. Det är detta grundantagande om grannars potentiellt betydelsefulla roll som den här texten handlar om. Artikeln motiveras dock inte enbart av dess praktiska relevans inom beredskapsområdet, utan framför allt av det aktuella forskningsläget och de kunskapsluckor som föreligger.

Det bör understrykas redan inledningsvis att internationell forskning om kriser och katastrofer under en längre tid har uppmärksammat grannars potentiellt betydelsefulla roll men trots detta utgör grannar sällan det primära analysobjektet i vetenskapliga studier; snarare behandlas deras insatser perifert, som ett komplement till offentliga aktörers respons vid kris- och katastrofsituationer (se[3–4] för viktiga undantag). Ser vi till den svenska forskningen på området är grannar som resurs inom beredskapsarbete fortfarande ett relativt outforskat område. Ett undantag är Guldåkers studie av stormen Gudrun 2005, där det framgår att grannrelationer spelade en avgörande roll i hanteringen av krisen.[5] Dock var hushållet den primära analysenheten i studien, snarare än grannrelationer i sig. Ytterligare en komponent av forskningsluckan handlar om *när* grannar har betydelse, med andra ord, den temporala aspekten. I den internationella krisforskningen har grannar och deras resurser nästan uteslutande undersökts i kontexten av den mest akuta fasen av en kris, den så kallade underfasen. Exempelvis kan det handla om hur grannar bistår varandra med evakuering vid skogsbränder eller översvämningar. Det finns också ett intresse hos forskare för hur grannar hjälper varandra i återhämtningsfasen efter en kris eller katastrof, det vill säga i efterfasen. Studier från stora katastrofer, såsom tsunamin 2004 och orkanen Katrina i USA 2005, visar att grannar och granngemenskaper hjälpte varandra att städa upp närområden, återuppbyggde hus och samverkade för att få externt stöd från organisationer och myndigheter.[6] En viktig utgångspunkt för denna text är att vi dock vet betydligt mindre om grannars betydelse ur ett beredskapsperspektiv, det vill säga i före-fasen. Forskare ställer sällan frågor om hur grannar kan lära känna varandra och engagera sig i ett explicit syfte att stärka den lokala motståndskraften mot olika samhällsstörningar eller kriser. Ytterligare en viktig observation är att krishanteringsstudier ofta tenderar att fokusera på den specifika krisens eller katastrofens kontext, såsom förlopp, omfattning och konsekvenser, medan platsens betydelse ofta hamnar i skymundan. Detta är problematiskt eftersom granngemenskaper i hög grad formas av den fysiska platsen, det vill säga det bostadsområde, kvarter eller den by där människor bor.[7] Det väcker frågor om hur boendeform och upplevelser kopplade till det egna bostadsområdet, eller stad-land-dimensioner, påverkar vilken roll granngemenskaper kan – eller inte kan – spela i beredskapsarbetet och vid en eventuell kris- eller katastrofsituation.

Grannar som resurs inom beredskapsarbete är fortfarande ett relativt outforskat område.

Syftet med texten är således att stärka förståelsen för förutsättningarna att arbeta

med grannar som en resurs redan i en *beredskapsfas*. Särskilt uppmärksamhet ägnas åt olika boendeformer och hur de kan forma förutsättningarna för en lokal grannberedskap.

Jag närmar mig detta syfte genom att inledningsvis fördjupa bilden av tidigare forskning. Därefter, och för att stärka kunskapen om hur grannar kan betraktas som en resurs redan i beredskapsfasen, krävs förståelse för vad vanliga privatpersoner – boende i villor, radhus, på gårdar eller i lägenheter runtom i Sverige – faktiskt tänker om grannar och beredskap. Den huvudsakliga empiriska delen av texten utgörs därför av en presentation av data från en undersökning genomförd av författaren i samarbete med Svensk Fastighetsförmedling under 2024. Texten avslutas med att diskutera resultatens relevans för det praktiska arbetet med att stärka den civila beredskapen och identifierar tre behov av vidare forskning.

Tidigare forskning

Varför är grannar viktiga vid kriser och katastrofer?

Många studier om grannars roll i krissituationer bygger på systematiska empiriska observationer från kriser och katastrofer i länder som USA, Australien, Nya Zeeland och Japan. Ett tema som framkommer tydligt i tidigare forskning handlar om varför grannar är viktiga vid kriser och katastrofer. Studier har främst intresserat sig för hur grannar kan hjälpa varandra under den mest akuta fasen av en kris, exempelvis hur man bistår varandra och hur relationerna ser ut. Att krisforskare intresserar sig för grannars agerande vid kriser hänger framför allt samman med den återkommande observationen att grannar ofta utgör ”första linjens respons”, det vill säga att de bidrar med snabba insatser när en katastrof inträffar. Eftersom människor bor på specifika geografiska platser är det ofta de boende i området som först märker att något är fel när en händelse inträffar. De är också de första som drabbas och kan bidra med den initiala responsen innan räddningspersonal anländer. Därmed förstås grannar ofta som en primär akut resurs. Forskning har även uppmärksammat grannars betydelse vid förvarningar om naturhändelser såsom översvämningar, orkaner eller vulkanutbrott. Grannar kan bidra till att varna för faror, sprida information och säkerställa att personer som lever ensamma nås av exempelvis evakueringsinformation. Detta ”informella varningssystem” kan dessutom få särskild betydelse i sammanhang där den lokala gemenskapen har ett begränsat, eller helt saknar, förtroende för lokala, regionala eller nationella myndigheter.[8] Vidare bör det nämnas att forskningen innehåller en mängd konkreta exempel på de praktiska nyttor som kan uppstå genom grannars insatser. Detta blev särskilt tydligt under pandemin, då exempel från olika delar av världen visade hur grannar bistod varandra med bland annat matleveranser, socialt stöd och till och med underhållning i form av improviserade sångframträdanden från balkonger.[3] Det bör också understrykas att grannrelationer även formas av sociala normer och oskrivna regler, vilka påverkar de ömsesidiga förväntningarna mellan grannar. Kusenbach, som har studerat hur grannar interagerar och bygger gemenskap, lyfter fram förväntningar som ett nyckelbegrepp.[9] I detta ingår bland annat föreställningen att man ska kunna vända sig till varandra vid nödsituationer, något som beskrivs som en ”obligatorisk uppgift”.

Hur skapas och stärks grannrelationer som kan nyttjas vid kriser?

Ett annat framträdande tema i tidigare forskning rör hur grannrelationer formas och stärks i vardagen och hur dessa relationer sedan får betydelse i tider av kris och oro. Ur ett temporalt perspektiv ligger forskningsfokus, som nämnts, främst på grannars roll under den akuta fasen av en kris samt hur detta engagemang kan fortsätta in i återhämtningsfasen. Samtidigt finns en koppling till beredskapsfasen, då det ofta antas att kännedom om sina grannar *före* en kris underlättar ömsesidigt stöd när det verkligen behövs. Det är vanligt att forskare använder begreppet socialt kapital för att analytiskt förstå dessa resurser och de sociala praktiker som grannrelationer utgör. Socialt kapital och dess olika komponenter hjälper oss att förstå det sociala kitt som allt fler krisforskare lyfter fram som avgörande för att hantera krissituationer. Statsvetaren Putnam har varit central för att utveckla förståelsen av hur och varför samhällsmedborgare engagerar sig kollektivt.[10] I centrum för begreppet socialt kapital står de resurser som finns i sociala nätverk och relationer mellan människor, såsom tillit och normer för ömsesidighet. Ytterligare ett sätt att förstå socialt kapital utgörs av konceptualisering där fyra dimensioner framträder: nätverk, organisering, normer och kollektiv förmåga.[11] Även här betonas vikten av tillit och informella kontakter, medan organisering relaterar till en högre grad av formalisering av engagemang och uppmuntran till gemensamma aktiviteter, samarbeten och resurser.

Socialt kapital och dess olika komponenter hjälper oss att förstå det sociala kitt som allt fler krisforskare lyfter fram som avgörande för att hantera krissituationer.

Den samhällsvetenskapliga diskussionen om socialt kapital är omfattande och i denna text är således fokus på begreppets användning inom krisforskningen och framför allt på att betydelsen och formen av socialt kapital kan variera beroende på vilken krisfas som studeras. Här utgör Aldrich och Meyer en nyckelreferens och deras förståelse av socialt kapital bär spår av såväl Putnam som Sampsons och Graiffs insikter.[12] Den första delkomponenten av socialt kapital brukar benämnas *bonding social capital*, och avser starka band inom en grupp, exempelvis mellan familjemedlemmar, nära vänner eller grannar. Denna form är särskilt betydelsefull i den akuta fasen av en kris, då resurser kan bestå i att man hjälper varandra att ta skydd, evakuera eller ge emotionellt stöd. För det andra syftar *bridging social capital* på något svagare band mellan olika grupper eller nätverk, till exempel mellan olika bostadsområden eller föreningar med olika kulturella och socioekonomiska förutsättningar. Denna form av socialt kapital är av betydelse i den akuta fasen av en kris för att sprida information över gruppgränser och mobilisera resurser och stöd. Medan de två första formerna av socialt kapital beskrivs som horisontella relationer i en kriskontext, handlar den tredje formen om vertikala förhållanden. *Linking social capital* refererar till relationer mellan individer eller grupper och institutioner eller myndigheter. Det kan exempelvis handla om hur en granngemenskap har tillgång till kommunala tjänstepersoner för att få resurser och stöd utanför den egna gruppen. Detta betonas som särskilt viktigt under, men också i

återuppbyggnadsfasen efter en kris. Avslutningsvis, vad gäller tidigare forskning om grannars betydelse vid kriser och katastrofer, har krisforskare argumenterat för att begreppet socialt kapital är nära kopplat till platsidentitet och geografiska områden. Detta beror på att de sociala nätverk och relationer som utgör socialt kapital ofta utvecklas och förstärks i specifika lokala sammanhang. Platsidentitet avser här individers och gruppers känsla av tillhörighet och engagemang i ett visst område, vilket i sin tur kan stärka de sociala band som utgör socialt kapital.

Mot bakgrund av denna genomgång av tidigare forskning framträder en bild där grannar kan spela en avgörande roll när kriser och katastrofer inträffar. Genom kollektiv förmåga, byggd på sammanhållning och en vilja att agera för det lokala samhällets bästa, kan grannar bidra med både tillit och konkreta insatser som stärker den gemensamma handlingskraften. Tidigare forskning har i huvudsak fokuserat på vad som sker under den mest akuta fasen av en kris eller under återhämtningsperioden. I den fortsatta analysen kommer denna kunskap att utgöra en viktig utgångspunkt för att nu rikta fokus mot beredskapsfasen. Hur kan relationer mellan grannar stärkas i förebyggande syfte för att främja beredskap, och i vilken utsträckning är människor intresserade av att samarbeta med sina grannar kring gemensam beredskap? Finns det dessutom variationer i detta beroende på om man bor i stadsmiljö eller på landsbygden?

Privatpersoners uppfattningar om grannar och beredskap – resultat från en enkätstudie

I nästföljande avsnitt presenteras privatpersoners attityder och åsikter om grannar i ett beredskapssammanhang. Resultaten bygger på en rikstäckande undersökning som författaren genomförde i samarbete med Svensk Fastighetsförmedling i oktober 2024. Syftet var att undersöka hur privatpersoner uppfattar sina grannar, känslan av trygghet samt frågor om krisberedskap. Författaren fick möjlighet att formulera frågor med koppling till en beredskapskontext, vilka sedan inkluderades i undersökningen och vilka nu presenteras i denna text. Enkätstudien genomfördes med hjälp av Nepa, där panelverktyget Dynata användes. Deltagarna rekryterades antingen via en allmän e-postinbjudan till en ospecificerad undersökning eller genom inloggning i sin panelportal. Vid deltagande kontrollerade systemet automatiskt om respondenten uppfyllde urvalskriterierna, exempelvis genom att exkludera personer från åldersgrupper där kvoten redan var fylld. Totalt deltog 1 156 personer i undersökningen, varav 1 034 fullföljde den, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 89,4 %. Frågorna rörde bland annat uppfattningar om konkreta åtgärder, både sådana som redan vidtagits och sådana som bedöms som rimliga att genomföra, för att stärka den lokala beredskapen inför kriser, ur såväl ett individuellt som ett grannskapsperspektiv. Eftersom platsens betydelse i beredskapssammanhang är av intresse analyseras enkätmaterialet även utifrån boendeform och ortens storlek, i syfte att undersöka eventuella variationer.

Oro kopplat till behov av en stärkt beredskap

Grunden för beredskap handlar om att förbereda sig och planera inför ofta oförutsägbara händelser i framtiden. Nära kopplat till detta är kommunikationen kring hot och risker. Sådan information, liksom individers eventuella upplevelser av oro,

kan fungera som drivkrafter för att vidta beredskapsåtgärder. En inledande fråga i undersökningen berörde därför graden av oro mot bakgrund av det försämrade säkerhetspolitiska läget samt det faktum att myndigheter har uppmanat olika samhällsaktörer att intensifiera sitt beredskapsarbete.

		Totalt	Bostadstyp			Storlek på ort			
			Lägenhet	Villa och radhus	Lantbruk/ Gård	Storstad (>200 000 inv)	Medelstor stad (>50 000 inv)	Mindre stad/ tätort (>15 000 inv)	Landsbygd (<15 000 inv)
Upplevt oro över samhällets beredskap	Ja	53 %	54 %	51 %	60 %	58 %	55 %	53 %	43 %
	Nej	42 %	41 %	44 %	40 %	36 %	42 %	42 %	54 %

Tabell 1. Oro kopplat till behov av en stärkt beredskap.

Kommentar tabell 1: Frågan löd: Har du under de senaste 12 månaderna upplevt oro kopplat till pågående diskussioner om behovet av att stärka samhällets beredskap? Vet ej-svar redovisas inte i tabellen.

Resultaten indikerar att det finns en viss oro kring de diskussioner som förs i Sverige om behovet av att stärka beredskapen för kriser och krig. Totalt uppgav 53 procent av respondenterna att de hade känt oro under de senaste tolv månaderna, medan 42 procent uppgav att de inte hade känt någon oro. Oron är mest utbredd bland personer boende i storstäder (58 procent) och minst bland dem som bor på landsbygden (43 procent).

Att lära känna grannar i ett beredskapssyfte

I genomgången av tidigare forskning framträdde ett första tema som kretsade kring varför grannar är viktiga. Det konstaterades att granngemenskapen, i sin specifika lokala kontext, ofta utgör den första linjens respons vid kriser. Att hjälpa varandra, även i mindre allvarliga situationer, beskrivs då som en ”obligatorisk uppgift” grannar emellan. Detta aktualiserade frågan till respondenterna i undersökningen om den faktiska tillgången till grannar samt om det fanns ett intresse av att lära känna dem i syfte att stärka den lokala beredskapen.

Kommentar tabell 2: Frågorna löd: Har du åtminstone en granne (som inte är en nära vän, familj eller släkting) som du skulle kunna kontakta om du behövde hjälp vid en krissituation? Är du intresserad av att lära känna dina grannar bättre för att öka den gemensamma beredskapen i ditt område? Svar har getts på en skala från 1 = inget intresse till 5 = mycket stort intresse, i tabellen har de som svarat inget eller litet intresse samt ganska eller mycket stort intresse slagits ihop.

På frågan om man har åtminstone en granne, som inte är en nära vän, familjemedlem eller släkting, att kontakta vid en krissituation, svarade 70 procent att de har en granne de kan vända sig till. 20 procent uppgav att de inte har någon sådan granne. Den högsta andelen återfinns bland perso-

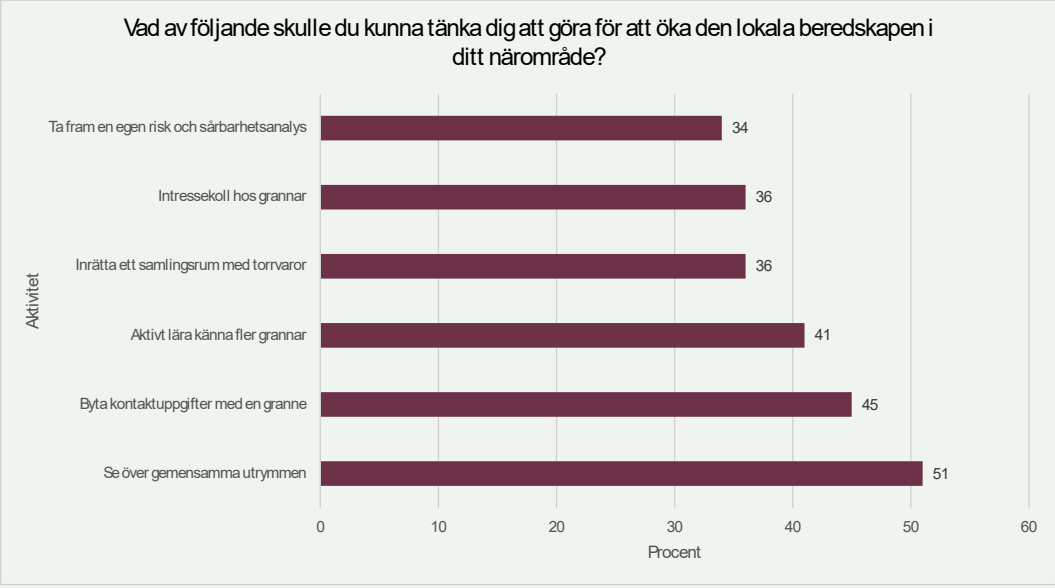
		Totalt	Bostadstyp			Storlek på ort			
			Lägenhet	Villa och radhus	Lantbruk/ Gård	Storstad (>200 000 inv)	Medelstor stad (>50 000 inv)	Mindre stad/ tätort (>15 000 inv)	Landsbygd (<15 000 inv)
Har grannar att be om hjälp av	Ja	70 %	67 %	78 %	80 %	69 %	70 %	68 %	74 %
	Nej	20 %	23 %	14 %	20 %	22 %	20 %	20 %	15 %
Intresse av att lära känna grannar	Inget eller litet intresse	39 %	40 %	36 %	26 %	36 %	41 %	39 %	41 %
	Varken litet eller stort intresse	27 %	26 %	30 %	33 %	27 %	26 %	27 %	28 %
	Ganska eller mycket stort intresse	34 %	33 %	37 %	41 %	36 %	34 %	34 %	31 %

Tabell 2. Tillgång till och intresse för att lära känna grannar.

ner som bor på lantbruk/gård (80 procent) samt i villa eller radhus (78 procent). Den lägsta andelen finns bland dem som bor i lägenhet (67 procent). Figuren visar också intresset för att interagera med grannar i syfte att stärka den lokala krisberedskapen. Störst intresse (ganska eller mycket stort) finns bland boende på lantbruk/gård (41 procent) och i villa eller radhus (37 procent), medan lägst intresse återfinns bland lägenhetsboende (33 procent). Det går således att notera att tillgången till grannar är som lägst hos lägenhetsboende och det är också där som intresset är som lägst för att lära känna grannar i ett beredskapssyfte.

I tidigare forskning, vilket också uttrycks i myndigheters beredskapskommunikation, återkommer argumentet att det är positivt om grannrelationer stärks i vardagen, under mer normala förhållanden, för att sedan kunna nyttjas under pressade situationer som en kris. Dock visar inte tidigare forskning på några uttömmande diskussioner om hur vardagsrelationer också kan kompletteras med konkreta beredskapshandlingar. Det var därför av intresse att undersöka respondenternas syn på tänkbara beredskapsaktiviteter. Respondenterna fick således svara på följande fråga: Vad av följande skulle du kunna tänka dig att göra för att öka den lokala beredskapen i närområdet?

Resultaten visar vilka aktiviteter som flest respondenter anser vara rimliga att genomföra för att stärka den lokala krisberedskapen. Den mest accepterade aktiviteten var att se över gemensamma utrymmen, vilket 51 procent uppgav som rimligt.

Figur 1. Tänkbara beredskapsaktiviteter.

Därefter följde att byta kontaktuppgifter med grannar (45 procent) samt att aktivt lära känna fler grannar (41 procent). Den aktivitet som mötte minst intresse var att delta i en gemensam studiecirkel om beredskap, vilket endast 24 procent ansåg vara rimligt.

Uppmuntran till gemensamma aktiviteter, samarbeten och resurser

Som tidigare konstaterats kan socialt kapital, som en kollektiv resurs, förstås både i termer av normer och tillit och i form av organisering och tillgång till resurser. I undersökningen ställdes frågor som syftade till att fånga människors upplevelser av hur explicita beredskapsåtgärder påverkar granngemenskapen. Det är särskilt intressant att undersöka om det finns en föreställning om att konkreta aktiviteter, såsom att inventera gemensamma utrymmen för förvaring av torrvaror eller att tillsammans planera vad grannar kan göra vid en krishändelse, har en inverkan på exempelvis känslan av gemenskap.

Kommentar Tabell 3: Hur skulle du påverkas om ditt grannskap ökade sin beredskap (till exempel tog fram en krishanteringsplan i din bostadsförening eller inventerade resurserna i ert grannskap)? Svar har gett på en skala från 1 = ingen skillnad till 5 = ökar mycket, I tabellen har de som svarat ingen skillnad och ökar litet samt ökar ganska mycket eller ökar mycket slagits ihop. ”Vet ej”-svar redovisas inte i tabellen.

Totalt 57 procent av respondenterna uppger att känslan av gemenskap ökar när grannskapet stärker sin beredskap. De som i störst utsträckning angav en ökning var boende i storstäder (61 procent), medan det var lägst bland boende på landsbygd (50 procent). När resultaten bryts ned efter bostadstyp framträder vissa skillnader. Bland dem som bor i lägenhet uppger 56 procent att känslan av gemenskap ökar i hög grad och hos boenden i villa och radhus ligger andelen på 57 procent, jämfört med 52 procent bland dem som bor på lantbruk eller gård. När det gäller andelen respondenter som har markerat att de upplever

			Totalt	Bostadstyp			Storlek på ort			
				Lägenhet	Villa och radhus	Lantbruk/ Gård	Storstad (>200 000 inv)	Medelstor stad (>50 000 inv)	Mindre stad/ tätort (>15 000 inv)	Landsbygd (<15 000 inv)
Påverkan av att grannskapet ökar beredskapen	Känsla av gemenskap	Ingen eller liten ökning	37 %	37 %	35 %	48 %	34 %	34 %	44 %	42 %
		Ökar ganska eller mycket	57 %	56 %	57 %	52 %	61 %	60 %	53 %	50 %
	Känslan av trygghet	Ingen eller liten ökning	39 %	39 %	40 %	45 %	23 %	35 %	31 %	50 %
		Ökar ganska eller mycket	55 %	55 %	54 %	55 %	32 %	31 %	53 %	42 %

Tabell 3. Upplevelse av grannskapets beredskap.

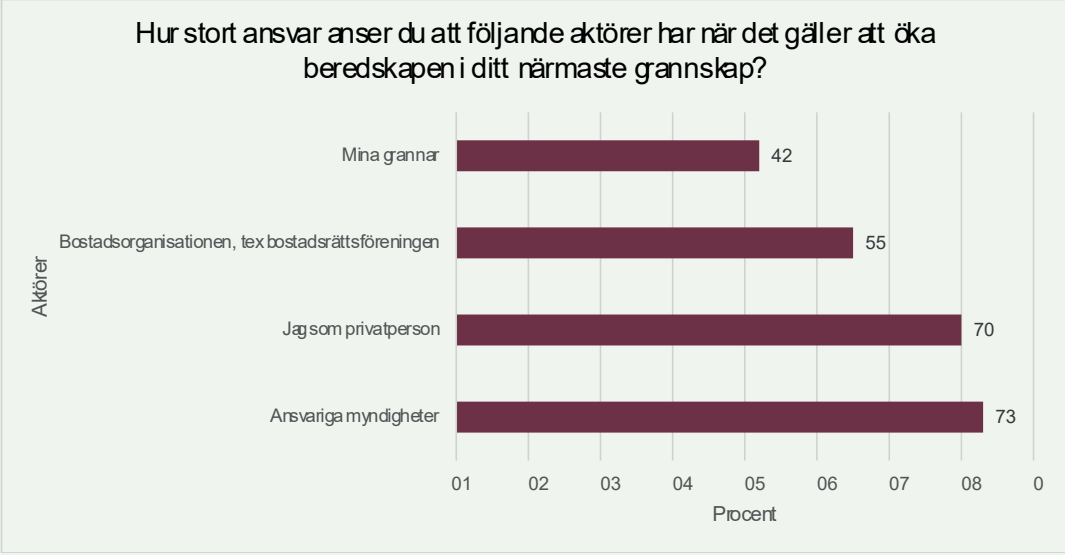
ingen eller liten ökning kan det noteras att den är som högst hos boenden på lantbruk eller gård (48 procent). Vidare så uppgav 55 procent av respondenterna att genomförande av beredskapsaktiviteter kan öka känslan av trygghet. Att trygghetskänslan ökar är både intressant och betydelsefull, särskilt mot bakgrund av att tabell 1 också visar att det finns en relativt utbredd oro kopplad till det aktuella offentliga samtalet om behovet av ökad beredskap.

Ansvar för att stärka grannars beredskap

Då myndigheter ofta lyfter fram grannars betydelse för att stärka den gemensamma säkerheten väcks samtidigt frågor om ansvarsfördelning och om vem som bör vara drivande i att utveckla grannskapets förmåga att hantera kriser.

Kommentar figur 2: Frågan löd: Hur stort ansvar anser du att följande har när det gäller att öka beredskapen i ditt närmaste grannskap? I tabellen redovisas den procentuella fördelningen för de svar som angav mycket stort ansvar eller ganska stort ansvar.

Resultaten visar att en majoritet av respondenterna tillskrev sig själva ett mycket stort eller ganska stort ansvar för att öka beredskapen i sitt närmaste grannskap (70 procent). Detta kan jämföras med att 55 procent ansåg att bostadsorganisationen, såsom bostadsförening, hyresvärd eller samfällighet, har ett mycket stort eller ganska stort ansvar. I viss utsträckning fördelas även ansvar till grannarna, då 42 procent uppgav att dessa har ett mycket stort eller ganska stort ansvar. Den aktör som flest respondenter tillskrev ett stort ansvar var ansvariga myndigheter: 73 procent menade att myndigheterna har ett mycket stort ansvar eller ett ganska stort ansvar. Även om respondenterna anser att ett visst ansvar vilar på grannarna själva och bostadsföreningarna, är det fortfarande offentliga aktö-

Figur 2. Aktörer och ansvar.

rer som har det grundläggande ansvaret för att stärka den lokala beredskapen i grannskapet. Här finns ett behov av fördjupade analyser för att klargöra om respondenterna främst vill betona myndigheters och lokala offentliga aktörers övergripande ansvar för säkerhet och beredskap eller om de även ser en roll för staten i att stödja de lokala grannskapsinitiativen för ökad beredskap som allt oftare efterfrågas i myndigheternas kommunikation.

Diskussion

Ett centralt bidrag i denna studie är att diskussionen om grannar placeras inom en beredskapskontext, snarare än att utgå från en specifik inträffad kris eller katastrofhändelse, vilket annars är den vanligaste utgångspunkten i tidigare forskning. Den genomförda undersökningen, som omfattar respondenter ur den svenska allmänheten boende i olika typer av bostäder, bör ses som en pusselbit i arbetet med att fördjupa kunskapen om grannar och beredskap. För att uppnå en mer heltäckande förståelse krävs ytterligare och mer omfattande studier. Uppmaningen att lära känna sina grannar som en förberedelse inför kris eller krig förekommer allt oftare. I denna studie framträder ett tudelat intresse bland respondenterna: ungefär en tredjedel uppger att de har ett ganska eller mycket stort intresse av att lära känna sina grannar i ett beredskapssyfte. Samtidigt anger en fjärdedel att de har ett litet eller inget intresse alls, medan ytterligare en tredjedel uppger att de varken har stort eller litet intresse av att aktivt söka kontakt med grannar i detta syfte. Resultaten tyder på att det fortfarande finns en relativt lång väg kvar innan beredskapsrådet engagerar sig i grannrelationer som omsätts i praktisk handling. Detta väcker frågan om människor i stället uppfattar beredskap som ett område som i första hand bör hanteras av offentliga aktörer och experter inom myndigheter. I detta sammanhang är det relevant att påminna om att tilliten i Sverige, både till andra människor och till myndigheter, generellt är hög. Under coronapandemin visade sig denna till-

lit vara robust; svenskarnas förtroende för myndigheter förblev starkt även under en kris.[13] Hur ett högt eller lågt intresse för att lära känna sina grannar i beredskapssyfte relaterar till uppfattningar om vem som bär ansvaret för att skapa ett motståndskraftigt samhälle inför kriser, katastrofer och i värsta fall krig, är en fråga som kräver vidare forskning.

Ytterligare ett syfte med denna text har varit att undersöka huruvida det finns variationer i hur personer i olika boendeformer upplever sin tillgång till och vilja att engagera sig i att stärka den lokala grannberedskapen. Även om variationerna inte är särskilt stora, framträder vissa skillnader, vilka i sin tur väcker nya frågor som motiverar fortsatt forskning. Undersökningen synliggör att personer boende i hyreslägenheter och storstäder tenderar att ha färre grannar att vända sig till vid en krissituation, samtidigt som deras intresse för att lära känna fler grannar är lägre. Den ofta återgivna anekdoten om det typiskt svenska (storstads)beteendet, där man gärna tittar ut genom dörrens titthål för att undvika kontakt, kan ha viss relevans här. Ett sådant beteende är dock inte att rekommendera, särskilt med tanke på forskningsstudier som betonar grannars praktiska betydelse vid kriser. Betyder detta att boende i en trappuppgång är bortom räddning vid en krishändelse? Svaret är nej. Även om logiken i diskussioner om grannar och beredskap ofta utgår från att etablerade relationer i vardagen erbjuder mer pålitlig hjälp vid kriser och katastrofer, finns det forskning som visar att det moraliska och sociala ansvar man har som granne kan överbrygga svaga relationer när krissituationer uppstår. En följdfråga som väcks är huruvida boende i storstäder upplever att de har andra nätverk som de i högre grad prioriterar och förlitar sig på

vid en kris utanför den lokala granngemenskapen. Alternativt kan det vara så att det sociala kapitalets roll – särskilt det så kallade *bonding social capital* (vilket avser starka band inom en grupp) och *bridging social capital* (som syftar på relationer mellan olika grupper och nätverk) – generellt har en lägre prioritet i en storstadskontext. Detta kan bero på att tillgången till materiella resurser, infrastruktur och offentliga aktörer ofta tas för given i sådana miljöer. En sådan slutsats har framförts av amerikanska forskare, men detta är något som behöver undersökas närmare även i en svensk kontext.

Utifrån denna text och författarens tidigare forskning på området framträder ett behov av att fördjupa förståelsen för hur beredskap kan tolkas utifrån geografiska och sociala dimensioner samt i relationen mellan centrum och periferi. Denna text gör inte anspråk på att erbjuda ett uttömmande resonemang, men några iakttagelser kan lyftas utifrån undersökningens resultat. Ett noterbart resultat är exempelvis att boende på gård eller lantbruk i högre grad än andra uppger att de har grannar att vända sig till vid en krissituation. Samtidigt angav 48 procent av dessa att explicita beredskapsaktiviteter inte skulle bidra till ökad känsla av gemenskap i någon större utsträckning. Detta kan jämföras med boende i villa eller radhus, där motsvarande siffra var 35 procent. Det väcker frågan om boende på landsbygden redan har etablerade nätverk, och ett starkt socialt kapital, och att detta ses som en naturlig del av vardagen, vilket kan göra riktade beredskapsinitiativ mindre relevanta jämfört med exempelvis boende i mer anonyma lägenhetshus i urbana miljöer. I författarens tidigare studier om beredskap på landsbygden framhålls just det sociala kapitalet som en avgörande resurs. Civilsamhället rapporterar att det i första hand är grannar och lokal gemenskap som förväntas vara den aktiva kraften vid olyckor och kriser. Nära relaterat är även forskning om informell hemberedskap, som syftar på de vardagliga, ofta osynliga eller icke-institutionaliserade sätt som individer och hushåll förbereder sig för kriser, utanför formella planer, riktlinjer eller myndighetsstyrda kampanjer.[14] Mot denna bakgrund blir det relevant att reflektera över vilka grupper som beredskapsbudskap riktar sig till. Uppmaningar om att ”våga säga hej till grannen” och att diskutera gemensamma resurser kan i praktiken vara mer träffsäkra för invånare i tätorter och städer än för dem som redan lever med starka lokala nätverk på landsbygden.

Vidare forskning

Som tidigare nämnts utgör denna text ett försök att rikta ökad uppmärksamhet mot grannars roll inom den civila beredskapen. Eftersom svensk forskning på detta specifika område är begränsad avslutas texten med en översikt över tre möjliga områden för vidare forskning.

1) Är grannsamverkan för en stärkt beredskap i praktiken betydligt svårare att realisera än vad som ofta antyds? Mot bakgrund av de många uppmaningar som finns om att lära känna sina grannar i beredskapssyfte, i kombination med undersökningsresultat som visar ett tudelat intresse, blir det relevant att ställa en mer kritisk fråga: sker myndigheters uppmaningar om att stärka granngemenskapen inför en potentiell kris alltför oreflekterat? Är det kanske svårare än vad man först kan tro? Myndigheter kommunicerar ofta budskap om att social gemenskap, i detta fall granngemenskap, utgör en potentiellt underutnyttjad resurs inom krisberedskapen. Genom att uppmuntra till vardaglig

Företagsekonomer möter

Välkommen att lyssna på Företagsekonomer möter – en liveinspelad podd där vi bjuder in personer med olika erfarenheter och perspektiv att tillsammans med forskare i företagsekonomi diskutera aktuella ämnen.

Målet är att inspirera till nytänkande – både inom och utanför akademin.

Podden är ett samarbete mellan FEKIS och Stockholm Business School, med stöd av Handelsbankens forskningsstiftelser, och finns där poddar finns.

kontakt, exempelvis genom att säga hej till sin granne, antas lokal samhörighet kunna stärkas. Med aktuell terminologi från den civila beredskapen uppmanas vi att ”kraftsamla tillsammans”. I dessa sammanhang nämns dock sällan de utmaningar som rör utanförskap, social oro och otrygghet i olika bostadsområden. Här behövs vidare studier som undersöker villkoren för att skapa granngemenskaper i en beredskapskontext, särskilt i utsatta områden i städer. Det uppmärksammas också sällan att grannar och delar av civilsamhället, särskilt i landsbygdskontexter, ofta upplever att de behöver kompensera för en frånvarande stat i frågor som rör trygghet och säkerhet. Detta aktualiserar nya infallsvinklar kring vilka förutsättningar som faktiskt finns för att stärka grannsamverkan. Slutligen handlar vår civila beredskap ytterst om att förbereda oss för krig. I detta sammanhang finns det anledning att framöver även integrera forskningsinsikter från internationell freds- och konfliktforskning, som visar att granngemenskaper i krigssituationer inte alltid fungerar som det sociala kitt man hoppats på. Med andra ord finns ett behov av att vidare studier i högre grad präglas av en kritisk och problematiserande ansats.

2) Hur fördelar individer i olika geografiska miljöer ansvar för krisberedskap mellan sig själva, sina grannar och offentliga aktörer? Den här texten har påvisat vissa variationer i synen på intresset för att lära känna sina grannar och engagera sig lokalt för att stärka den civila beredskapen. Här krävs fler studier. Inte minst behövs fördjupade studier om hur vi förhåller oss till höga förväntningar och förutsättningar för att klara oss utan samhällets hjälp vid kriser. Det går att konstatera att myndigheter å ena sidan poängterar att sociala gemenskaper, i detta fall granngemenskap, utgör en potentiellt underutnyttjad resurs inom krisberedskapen. Å andra sidan förmedlas samtidigt ett budskap från politiskt och myndighetsmässigt håll om att individer bör vara beredda att klara sig själva vid störningar och större kriser, utan direkt stöd från samhällets institutioner. Denna dubbla, eller i vissa fall motstridiga, kommunikation har uppmärksammats av flera forskare. Exempelvis lyfter Ågren i sin avhandling fram begreppet individuell kollektivisering inom beredskapsområdet, där två perspektiv sammanfogas: dels idén om att vara en del av ett samhälle där man hjälper varandra (kollektivt ansvar), dels kravet på att som individ kunna hantera kriser på egen hand (individuellt ansvar).[15] Det är just i denna skärningspunkt som grannrelationer aktualiseras. Grannar förväntas både utgöra ett stödjande kollektiv och samtidigt vara självständiga aktörer i krissituationer. Detta väcker forskningsfrågor om hur realistiska och rättvist fördelade dessa förväntningar är, och om de bör differentieras beroende på kontext, plats och sociala förutsättningar.

3) Kan stärkta grannskapsnätverk reducera samhällsekonomiska kostnader? I det intensiva arbete som nu pågår i Sverige för att stärka den civila beredskapen är resurser en central fråga. Begreppet resurser omfattar exempelvis ekonomiska, sociala och materiella komponenter. Denna text har visat att grannar och resurser främst diskuteras i relation till hur grannar kan vara behjälpliga gentemot varandra samt hur gemensamma resurser, såsom samlingslokaler, kan identifieras och användas. Resurser förstås här alltså främst utifrån ett lokalt perspektiv. Framöver är det av intresse att bredda diskussionen till att även omfatta hur grannresurser relaterar till större samhällsekonomiska frågor. Exempelvis: kan ökad lokal grannsamverkan påverka hushållens investeringar i

hemberedskap samt deras syn på försäkringar och sparande inför osäkra tider? Går det att uppskatta det ekonomiska värdet av det obetalda arbete som grannar potentiellt kan utföra under en kris, såsom hjälp med mat, transporter och emotionellt stöd? Med andra ord: vilka är de samhällsekonomiska vinsterna av att grannar går samman i tider av kris och i värsta fall krig? ■

LITTERATUR

[1] Myndigheten för civilt försvar (2025). Grunder i hemberedskap. Grunder i hemberedskap. (Hämtad 2025-10-17.)

[2] Myndigheten för civilt försvar (2025). Lär känna dina grannar och öka din beredskap. Lär känna dina grannar | MSB. (Hämtad 2025-10-17.)

[3] Cheshire, L. (2022). *Neighbours around the world*. Leeds: Emerald Publishing Limited.

[4] LaLone, M. (2012). Neighbors Helping Neighbors: An Examination of the Social Capital Mobilization Process for Community Resilience to Environmental Disasters, *Journal of Applied Social Science*, 6(2), 209–237.

[5] Guldåker, N. (2009). Krishantering, hushåll och stormen Gudrun: Att analysera hushålls krishanteringsförmåga och sårbarheter. Doktorsavhandling, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi. Lund University.

[6] Aldrich, D. (2012). *Building resilience Social Capital in Post-Disaster Recovery*. Chicago: The University of Chicago Press.

[7] Mohan, G. & Mohan, J. (2002). Placing Social Capital, *Progress in Human Geography*, 26(2), 191–210.

[8] Kang, Y. & Kang, J. (2010). Communication, neighborhood belonging and household hurricane preparedness. *Disasters*, 34(2), 470–488.

[9] Kusenbach, M. (2006). Patterns of neighboring: Practicing community in the parochial realm. Symbolic Interaction, 29(3), 270–306.

[10] Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

[11] Sampson, R. & Graif, C. (2009). Neighborhood Social Capital as Differential Social Organization: Resident and Leadership Dimensions: Resident and Leadership Dimensions. *American Behavioral Scientist*, *52*(11), 1579–1605.

[12] Aldrich, D. & Meyer, M. (2015) Social Capital and Community Resilience, *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254–269.

[13] Esaiasson, P., Sohlberg, J., Ghersetti, M. & Johansson, B. (2021). How the Coronavirus Crisis Affects Citizen Trust in Institutions and in Unknown Others: Evidence From 'The Swedish Experiment'. *European Journal of Political Research*, 60(3), 748–760.

[14] Heidenstrom, N. & Kvarnlöf, L. (2018). Coping with blackouts: A practice theory approach to household preparedness. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 26(2), 272–282.

[15] Ågren, M. (2025). Strategic Communication and Preparedness: Discursive Legitimation Practices in Swedish Total Defence Organizations, Avhandling, Örebro universitet.